

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни «Фінанси»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

за темою – «**ФІНАНСОВА СИСТЕМА**»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін Протокол від
29.08.2023 № 2

Розробник:

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат економічних наук Парфентій Л.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент Кравченко О.В.
2. Доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук Петровська С.А.

План лекції

- 1 Поняття фінансової системи.
- 2 Фінансова система за внутрішньою структурою.
- 3 Фінансова система за організаційною побудовою.

Рекомендована література

Нормативна література

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
7. Про Державний бюджет України на 2018 рік : Закон України від 07.12.2017 р. № 2246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.
8. Про концесію : Закон України від 03.10.2019 р. № 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20>.
9. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
10. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Основна

12. Фінанси : навчальний посібник. [Л.В. Лисяк, С.В. Качула, Л.О. Міщенко, Д.А. Міщенко]. Дніпро: ТОВ “Акцент ПП”, 2017. 298 с. URL: http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/1970/1/%d0%a4%d1%96%d0%bd%d0%b0%d0%bd%d1%81%d0%b8_%d0%9b%d0%b8%d1%81%d1%8f%d0%ba.pdf.
13. Фінанси : навчальний посібник в 2 частинах. [Баранова В.Г., Волохова І.С., Хомутенко В.П. та ін.]. Одеса: Атлант, 2015. Ч.1. 344 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/Ф/Фінанси. Частина 1. Баранова В.Г..pdf>.

14. Фінанси : навчальний посібник в 2 частинах. [Баранова В.Г., Волохова І.С., Хомутенко В.П. та ін.]. Одеса: Атлант, 2015. Ч.2. 309 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/Ф/Фінанси. Частина 2. Баранова В.Г..pdf>.

15. Глущенко А.С. Фінанси: навч. посіб. Львів «Магнолія 2006», 2014, 440 с. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=11&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj5-Ldu5XpAhWv_CoKHTXwC904ChAWMAB6BAgBEAE&url=http%3A%2F%2Fekhnuir.univer.kharkov.ua%2Fbitstream%2F123456789%2F13888%2F2%2F%25D0%25A4%25D1%2596%25D0%25BD%25D0%25B0%25D0%25BD%25D1%2581%25D0%25B8%2520%2528%25D0%2593%25D0%25BB%25D1%2583%25D1%2589%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25BA%25D0%25BE%2520%25D0%2590.%25D0%25A1.%2529.pdf&usg=AOvVaw1x8XS6tYKW715Qv4ly1OhA.

Допоміжна

16. Волохова І.С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Одеса: Атлант, 2014. 462 с.

17. Гаврилюк О.В. Тенденції антикризової модернізації інституціональної структури міжнародних фінансів. *Фінанси України*. 2016. №2. С. 7-27.

18. Єльнікова Ю. Сучасна інфраструктура ринку похідних фінансових інструментів. *Вісник Національного банку України*. 2014. №5. С. 67-71.

19. Землячова О.А. Оцінка фінансового стану страховика та шляхи його поліпшення. *Науковий вісник : Фінанси, банки, інвестиції*. 2014. № 2. С. 54-66.

20. Клименко К.В. Напрями реформування фінансової системи України в контексті антикризового регулювання. *Фінанси України*. 2015. №7. С. 75-85.

21. Кудряшов В.П. Механізми фінансування державного бюджету в умовах подолання фіскальних дисбалансів. *Економіка України*. 2016. №7. С. 3-20.

22. Редзюк Є. Вплив фондових ринків розвинутих країн світу і країн, що розвиваються, на міжнародні фінансово-інвестиційні процеси. *Вісник Національного банку України*. 2015. №5. С. 50-56.

23. Редзюк Є.В. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та підписання директив ЄС: можливі ризики для вітчизняного ринку цінних паперів. *Фінанси України*. 2015. №1. С. 98-110.

24. Сідельникова Л.П. Ефективність податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави. *Фінанси України*. 2015. №9. С. 45-60.

25. Шиндирук І.П., Соколова Е.В. Ринок фінансових послуг: підручник. К.: Кондор, 2013. 410 с.

26. Щербань О.Д. Джерела забезпечення фінансової надійності страховика. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2015. № 3 (80). – С. 222-230.

Інформаційні ресурси

27. <https://www.nau.ua> – Інформаційно-пошукова правова система "Нормативні акти України (НАУ)".

28. <https://www.nfp.gov.ua> – Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.
29. <https://www.nssmc.gov.ua> – Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України.
30. <https://bank.gov.ua> – Офіційний сайт Національного банку України.
31. <https://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал.
32. <https://rada.gov.ua> – Офіційний веб-портал Верховної Ради України.
33. <http://www.mon.gov.ua> – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України.

1 Поняття фінансової системи

Фінансова система – це система форм і методів утворення, розподілу і використання фондів грошових засобів держави та підприємств. Це сукупність окремих сфер фінансових відносин, які пов'язані між собою.

Фінансова система являє собою сукупність відносин як усередині підприємств, галузей, держави, так і між підприємствами, галузями, державами у процесі створення, розподілу й використання ВВП і національного доходу (грошових фондів і нагромаджень).

Фінансова система являє собою складний механізм.

Ефективність її функціонування залежить від двох основних чинників:

- від налагодження фінансових відносин у суспільстві;
- від організації і управління нею.

Центральне місце в управлінні фінансами в Україні, як і в будь-якій іншій державі, займає **Міністерство фінансів**. Саме на нього покладені завдання *загального керівництва всією фінансовою системою країни*.

Основними його **функціями** є:

- розроблення основ і напрямків фінансової політики держави й розроблення заходів щодо їх реалізації;
- організація бюджетного процесу, складання проекту Державного бюджету і його виконання після затвердження Верховною Радою України;
- здійснення заходів щодо мобілізації коштів через систему державного кредиту й управління державним боргом;

– організаційне регулювання фінансової діяльності суб'єктів господарювання через установлення правил здійснення фінансових операцій, форм фінансових документів, порядку й стандартів ведення бухгалтерського обліку й фінансової звітності;

– організація функціонування ринку державних цінних паперів;

– забезпечення фінансових відносин держави з іншими країнами, міжнародними організаціями й фінансовими установами;

– організація й здійснення фінансового контролю в країні.

Міністерство фінансів України має розгалужену регіональну структуру, що охоплює Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим, обласні й підпорядковані їм районні і міські фінансові відділи.

Регіональні фінансові органи мають систему подвійного підпорядкування. Вертикально вони підпорядковані відповідному фінансовому органу (наприклад, районні фінансові відділи – обласному фінансовому управлінню). Горизонтально фінансові органи підлеглі місцевим органам управління, тобто входять до складу відповідних державних адміністрацій.

Завдання фінансової системи:

– формування, концентрація й оптимальне розміщення достатніх для виробництва певного обсягу ВВП фінансових ресурсів;

– максимізація обсягів виробленого ВВП на основі вибору раціональної структури форм фінансового забезпечення;

– встановлення оптимальних пропорцій розподілу й перерозподілу виробленого ВВП із метою повного забезпечення потреб громадян, підприємств, держави;

– всебічне сприяння залученню всіх тимчасово вільних коштів і отриманих доходів через установи фінансового ринку на потреби фінансового забезпечення виробництва ВВП;

– формування страхових фондів з метою забезпечення відшкодування втрат фінансових ресурсів і доходів і встановлення максимальних передумов для використання коштів даних фондів у кругообігу ресурсів.

Фінансова система розглядається з двох сторін: за внутрішньою (змістовною)

структурою й організаційною побудовою.

За внутрішньою структурою фінансова система – це сукупність децю відособлених сфер і ланок, що відображають специфічні форми й методи фінансових відносин.

За організаційною побудовою фінансова система – це сукупність фінансових органів й інститутів, що керують грошовими потоками.

2 Фінансова система за внутрішньою структурою

Внутрішня структура фінансової системи відображає об'єктивну сукупність фінансових відносин і є загальною для всіх країн. Вона складається зі сфер і ланок. *Сфера* характеризує узагальнену за певною ознакою сукупність фінансових відносин, а *ланки* – їх відособлену частину (див. рис. 1).

Рисунок 1 – Фінансова система України за внутрішньою структурою

Внутрішня структура фінансової системи охоплює такі сфери: фінанси

суб'єктів господарювання, державні фінанси, міжнародні фінанси, фінансовий ринок і деякі економісти до цієї системи відносять страхування.

Сфера фінансів суб'єктів господарювання відображає рух грошових потоків підприємств. Оскільки вони мають загальні принципи організації й методи здійснення фінансової діяльності, то ця сфера не розділяється на окремі ланки. Існують певні особливості, пов'язані з формою власності й галузевою специфікою.

Однак вони не настільки істотні, щоб на їх підставі виділяти окремі ланки. Ці особливості впливають на організацію фінансових відносин, але не змінюють їх сутності.

Сфера державних фінансів, що характеризує фінансову діяльність держави, поділяється на такі ланки: бюджет держави, державний кредит, фонди цільового призначення, фінанси державних підприємств.

Сфера міжнародних фінансів відображає перерозподільчо-обмінні відносини й централізацію ресурсів на світовому рівні. Вона складається із двох частин – міжнародних фінансових відносин і безпосередньо міжнародних фінансів. Міжнародні фінансові відносини опосередковуються через міжнародні розрахунки, які, у свою чергу, базуються на використанні двох валют і встановленні валютного курсу. Нині процеси курсоутворення, купівлі й продажу необхідних валют пов'язані з функціонуванням валютного ринку, що формує специфічну ланку міжнародних фінансів. Безпосередньо міжнародні фінанси містять дві ланки – фінанси міжнародних організацій і міжнародні фінансові установи.

Сфера фінансового ринку охоплює кругообіг фінансових ресурсів як специфічного товару. За формою ресурсів фінансовий ринок поділяється на ринок грошей і ринок капіталів. Функціонування фінансового ринку забезпечується через відповідні установи - банки, інституціональних інвесторів, фондові біржі.

Відособленою ланкою фінансової системи є **страхування**. Воно не належить до конкретної сфери й займає проміжне місце між мікро- і макрорівнями.

Національні фінансові системи відображають структуру фінансів окремих країн. До їх складу входять:

- фінанси суб'єктів господарювання;
- страхування;
- державні фінанси;
- внутрішні валютний і фінансовий ринки.

Світова й регіональні фінансові системи складаються із двох рівнів:

- національні фінансові системи країн світу або окремого регіону;
- міжнародні фінанси, які відображаються в централізованих на світовому або регіональному рівнях коштах і фінансових ресурсах.

3 Фінансова система за організаційною побудовою

Організаційна структура фінансової системи — *це сукупність фінансових органів і установ, що характеризує систему управління фінансами.*

Необхідність розподілу й перерозподілу ВВП є об'єктивним явищем, форми й методи фінансових відносин відображають установлену у світовій практиці внутрішню структуру фінансової системи. Разом з тим рух грошових потоків здійснюється не сам по собі, а спрямовується певними управлінськими структурами, юридичними й фізичними особами. Це суб'єктивна сторона побудови фінансової системи, що, маючи певні закономірності, відображає умови конкретної країни.

В основі формування органів управління фінансовою системою лежить її внутрішня структура. Загальне керівництво фінансовою діяльністю в будь-якій країні здійснюють органи державної влади й управління.

В організаційний склад фінансової системи України входять:

а) органи управління:

- Міністерство фінансів;
- Державна фіскальна служба України;
- Державна митна служба України;
- Державна податкова служба України;
- Державна аудиторська служба України;
- Державна казначейська служба України;

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

Рахункова палата України;

Аудиторська палата України;

Пенсійний фонд;

Фонд соціального страхування.

б) фінансові установи:

Національний банк;

комерційні банки;

страхові компанії;

небанківські кредитні установи (кредитні союзи, ломбарди й т. п.);

Українська міжбанківська валютна біржа;

фондові біржі;

інституціональні інвестори.

Фінансові органи й установи можуть бути згруповані в чотири блоки (див. рис. 2).

Перший блок становлять органи, що функціонують у сфері бюджету держави. Це, насамперед, Міністерство фінансів України й Державне казначейство. До цієї ж групи належать Державна податкова служба, Державна митна служба, Державна фіскальна служба.

Другий блок становлять контрольно-регулюючі органи – Державна аудиторська служба, Рахункова палата, Аудиторська палата й аудиторські фірми.

Третій блок становлять фінансові установи, що працюють на фінансовому ринку: Національний банк України й комерційні банки, Українська міжбанківська валютна біржа, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, фондові біржі, інституціональні інвестори, страхові компанії, небанківські кредитні заклади.

У **четвертий блок** входять органи управління цільовими фондами: Пенсійним фондом України, Фондом соціального страхування України.

Формування системи фінансових органів і установ, розмежування функцій і повноважень між ними може забезпечити надійне й ефективне управління фінансами в країні.

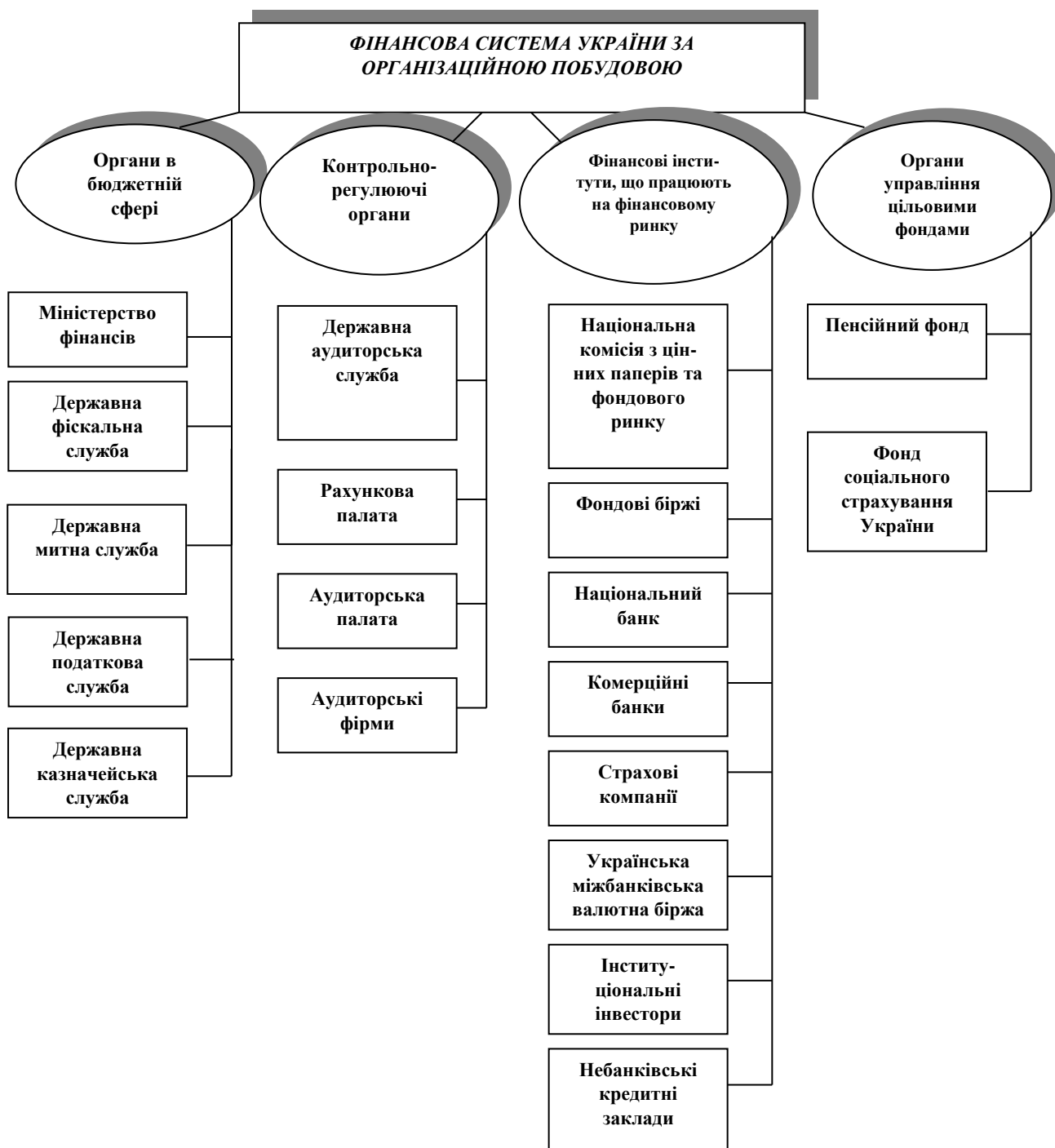

Рисунок 2 – Фінансова система України за організаційною побудовою

Існує досить складна схема взаємозв'язку органів управління фінансовою системою з її окремими сферами й ланками (табл. 1).

Як видно з наведеного розподілу повноважень фінансових органів і установ, основна увага в системі управління зосереджена на бюджеті держави. Це цілком природно, оскільки саме в ньому концентруються фінансові потоки й зв'язки.

Окремі сфери й ланки не мають відповідних фінансових органів або установ управління. Управління фінансами суб'єктів господарювання здійснюється

фінансовими службами в складі управлінських структур підприємств і організацій, господарських товариств, міністерств і відомств.

Таблиця 1 – Взаємозв'язок органів управління фінансовою системою з її окремими сферами й ланками

Фінансові органи й установи	Ланки фінансової системи	Напрямки діяльності
Міністерство фінансів	Бюджет держави	Складання й виконання
	Державний кредит	Випуск позик, використання залучених коштів, погашення боргів
	Міжнародні фінансові відносини	Взаємовідносини з урядами інших країн, міжнародними організаціями й міжнародними фінансовими установами
	Фінанси підприємств	Організаційне регулювання фінансової діяльності
	Страховання	Контроль за діяльністю страхових компаній
Державна казначейська служба	Бюджет держави	Виконання Державного та місцевих бюджетів за доходами і видатками
Державна аудиторська служба України	Бюджет держави	Ревізії складання й виконання бюджетів, контроль за використанням бюджетних асигнувань
	Фінанси державного сектора	Контроль за фінансовою діяльністю державних установ та підприємств
Рахункова палата	Державний бюджет	Контроль за складанням і виконанням бюджету
	Державний кредит	Контроль за залученням, використанням і погашенням державних позик
Аудиторська палата	Фінанси підприємств	Видача ліцензій аудиторам і аудиторським фірмам, контроль за аудиторською діяльністю

Аудиторські фірми	Фінанси підприємств	Проведення незалежного фінансового контролю
Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку	Ринок цінних паперів	Реєстрація випуску цінних паперів; ліцензування діяльності фінансових посередників; регулювання операцій з цінними паперами; нагляд за діяльністю суб'єктів ринку
Фондова біржа	Ринок цінних паперів	Забезпечення функціонування первинного й вторинного ринків цінних паперів
Національний банк	Кредитна система	Реєстрація банків, видача ліцензій на окремі банківські операції, банківський нагляд
	Державний кредит	Агентські послуги уряду з розміщення державних цінних паперів
	Міжнародні фінансові відносини	Проведення міжнародних розрахунків держави
	Валютний ринок	Визначення валютних курсів
Комерційні банки	Банківська система	Здійснення банківських операцій
Страхові компанії	Страхування	Здійснення страхових операцій
Українська міжбанківська валютна біржа	Валютний ринок	Організація торгівлі валютою
Інституціональні інвестори	Ринок цінних паперів	Мобілізація й інвестування фінансових ресурсів
Пенсійний фонд	Фонд цільового призначення на пенсійне забезпечення	Акумуляція коштів фонду, нарахування й виплата пенсій і допомоги. Аналогічно працюють і державні соціальні фонди